

Deregulering onder sociale voorwaarden

Rick van der Ploeg¹

In dit essay betoogt de auteur dat deregulering gewenst is als markten goed werken. Dat wil zeggen, als er geen sprake is van externe effecten, informatieproblemen, publieke goederen en/of merit-goederen en als er geen politieke of maatschappelijke wens is prijzen aan te passen om inkomenspolitiek te bedrijven. De overheid moet dan gevestigde belangen niet beschermen. In de praktijk zal deregulering alleen onder sociale voorwaarden kunnen geschieden. Deregulering gaat immers gepaard met het afschaffen van een veelheid aan kruissubsidies aan de lage inkomens. Een politiek draagvlak voor deregulering en efficiëntie-verbeteringen kan alleen verkregen worden als impliciete kruissubsidies vervangen worden door expliciete subsidies zoals vouchers en/of aanbesteding van onrendabele diensten. Het dereguleringsoffensief slaagt alleen indien het gepaard gaat met een zoektocht naar nieuwe instrumenten van sociaal-democratische politiek (van de redactie).

Het belang van de tucht van de markt voor een doelmatige allocatie van middelen in de maatschappij wordt van oudsher benadrukt door politici van liberale pluimage, maar wordt tegenwoordig ook door steeds meer christenen sociaal-democraten vertolkt. Een stuk van de achterban van met name de sociaal-democraten haakt af wanneer men het woord markt in de mond neemt. Dit is vreemd omdat een betere marktwerking soms goed te verenigen valt met een sociaal-democratische visie (Van der Ploeg, 1993). Helaas zien we dat het te vaak voorkomt dat de overheid verzaakt markten te introduceren waar markten ontbreken. Zo zijn de prijzen die gerekend worden voor vervuiling van het natuurlijk leefmilieu vaak lager dan de maatschappelijke kosten van vervuiling. Vuilheffingen of markten voor

---

¹ De auteur is algemeen financieel woordvoerder van de PvdA-fractie van de Tweede Kamer en hoogleraar economie aan de Universiteit van Amsterdam en is dankbaar voor het commentaar van Machiel van Esch, Johanneke Liemburg, Marjet van Zuylen en twee anonieme referenten op een eerdere versie van dit essay.

vergunningrechten komen nog maar sporadisch voor. Daarnaast zien we dat de overheid juist zand in het marktmechanisme strooit wanneer hier geen enkele aanleiding voor is. Oorspronkelijk was het misschien gewenst in te grijpen in het marktmechanisme om kansarmen niet buiten de boot te laten vallen, maar na enige tijd dreigt het gevaar dat subsidies en regelgeving belangengroepen in het leven roepen. Dan is het risico van lethargie en verstarring van het marktmechanisme levensgroot. Sommige vormen van marktmening leiden tot onbedoelde en ongewenste effecten en zijn daarom doelmatig noch rechtvaardig. Pleidooien voor deregulering moeten daarom serieus genomen worden. Tevens moet erkend worden dat andere vormen van regulering van wezenlijk belang zijn om marktfalen ten gevolge van externe effecten en informatieproblemen (zoals bijvoorbeeld risicoselectie) te corrigeren of het aanbod van collectieve goederen en merit-goederen te garanderen. Het is jammer dat het politiek-economische debat hoofdzakelijk het belang van loonmatiging en een lager financieringstekort benadrukt, terwijl voor de versterking van de economie loondifferentiatie en meer in het algemeen deregulering waarschijnlijk van wezenlijker belang is.

Het belangrijkste politieke probleem met deregulering is dat het veelal gepaard gaat met het afschaffen van impliciete kruissubsidies. Zo compenseren bijvoorbeeld de winsten op rendabele lijnen de verliezen op onrendabele lijnen in het openbaar vervoer. Daarom zal deregulering altijd gepaard moeten gaan met een zoektocht naar nieuwe vormen van sociaal-democratische politiek. Gedacht kan worden aan vouchers voor de lage inkomens, verschuiving van producent-gebonden naar consument-gebonden subsidies en aanbesteding door de overheid van onrendabele, doch maatschappelijk gewenste diensten. Vouchers en consument-gebonden subsidies dragen bij aan de armoedeval, terwijl bij aanbesteding niet de burger, maar de overheid beslist. De hamvraag is of deregulering met nieuwe vormen van expliciete subsidies doelmatiger is dan regulering met impliciete kruissubsidies. Alleen als kruissubsidies een dure vorm van inkomenspolitiek blijken te zijn, kan men efficiëntere vormen van solidariteit bewerkstelligen. Deregulering maakt een einde aan gigantische overdrachten aan groepen met gevestigde belangen die deze niet nodig hebben en maakt in veel gevallen nieuwe vormen van expliciete subsidies aan kansarmen mogelijk. Deregulering onder sociale voorwaarden maakt subsidies doorzichtig en bevordert de helderheid van de politiek.

Mijn discussie over deregulering en herregulering begint met de vraag wat de rol van de overheid is. Dit vereist allereerst een uitleg van het nut van goed werkende markten en van de situaties waarin het marktmechanisme tekort schiet - monopolievorming, externe effecten, informatieproblemen, collectieve goederen, merit-goederen en onrechtvaardige allocaties van

schaarse middelen. Na deze uitleg stel ik een aantal voorbeelden van domein- en gedragsregelgeving ter discussie en schenk ik enige aandacht aan hoe door bijvoorbeeld meetlatbudgettering en aanbesteding meer concurrentie in de publieke sector bewerkstelligd kan worden. Door het afschaffen van allerlei vormen van impliciete kruissubsidies zijn nieuwe vormen van expliciete, doch marktconforme subsidies nodig. Ik besluit met een discussie over het verzet van (groepen met) gevestigde belangen en de noodzaak voor politieke daadkracht.

1. Het wonder van de onzichtbare hand

De voordelen van de moderne markteconomie zijn verbijsterend. Het is een klein wonder dat de totale vraag van miljoenen huishoudens voor een willekeurig produkt zo nauw aansluit bij het aanbod van duizenden fabrikan-ten. Zodra er meer behoefte is aan een nieuw produkt vullen entrepreneurs het gat in de markt op. Dit is niet iets wat een maatschappij voor elkaar krijgt door alles van bovenaf te plannen. De overheid heeft simpelweg niet de capaciteit om de informatie van miljoenen huishoudens en duizenden produkten op snelle wijze te vergaren en te verwerken (Hayek, 1988). Laat staan dat de overheid in staat is effectief te sturen in het aanbod van een grote verscheidenheid aan produkten. Gelukkig blijken prijzen veel van deze informatie te bevatten. Indien er een schaarste aan een bepaald produkt is, stijgt de relatieve prijs van het betreffende produkt. Het gevolg is dat consumenten minder vragen, terwijl producenten meer aanbieden. Dit gaat door totdat het tekort verdwenen is. Indien de oogst slecht is, wordt de burger op de markt direct geconfronteerd met hogere prijzen. Omgekeerd leidt een overschot van een bepaald produkt tot een daling van de prijs. Deze prijsaanpassingen zorgen ervoor dat de totale vraag uiteindelijk precies aansluit bij het totale aanbod voor ieder produkt dat verhandeld wordt. Dit mechanisme staat bekend als de 'onzichtbare hand' van Adam Smith. Men spreekt ook wel van een gedecentraliseerde markteconomie. Hiermee bedoelt men dat prijzen efficiënte aggregatoren zijn zodat het niet nodig is voor een sociale planner gedetailleerde informatie te verzamelen over een veelheid van vraag- en aanbodsignalen van individuele burgers en bedrijven.

Eén der belangrijkste lessen van de welvaartseconomie is dat de aanwezigheid van een volledig en contingent stelsel van dag- en termijnmarkten een 'doelmatige' verdeling van middelen in de maatschappij bewerkstelligt. Dit is nogal een mondvol, dus laten we een aantal van bovenstaande begrip-pen nader toelichten (Van der Ploeg, 1992). Economen spreken van een doelmatige verdeling van middelen (of 'Pareto-efficiency') wanneer het onmogelijk is door een herverdeling van middelen het geluk van één persoon

te verhogen zonder dat een ander in de maatschappij ongelukkiger gemaakt wordt. Doelmatigheid betekent dat alle mogelijke win-win situaties ten volle benut zijn. Een belangrijke stelling van de welvaartseconomie is dat een ongebreidelde werking van het marktmechanisme een doelmatige verdeling van middelen in de maatschappij oplevert.

Doelmatigheid vereist nogal wat. Er mogen geen spaken tussen de wielen van het marktmechanisme worden gestoken: geen prijsafspraken, geen verdeling van de markt, geen regelgeving die een goede marktwerking verstoort, enz. Het is een vereiste dat bedrijven opereren in markten onder volledige mededinging. Daarom is een belangrijke taak van de overheid het breken van kartels en het zorgdragen voor zo goed mogelijke marktwerking. Er bestaan echter vele markten waar volledige mededinging niet mogelijk is vanwege schaafeffecten². Volledige concurrentie is immers niet mogelijk wanneer bedrijven genieten van schaalvoordelen. Schaalvoordelen ontstaan doordat er vaste kosten zijn verbonden aan het opzetten van een organisatie of voor onderzoek en ontwikkeling. Door op een steeds grotere schaal te opereren, kan een bedrijf de gemiddelde kosten per eenheid produkt drukken. Op den duur zal dan een relatief klein aantal bedrijven de dienst uitmaken. Er is geen sprake van homogene produkten; de produkten van rivalen zijn enigszins gedifferentieerd en dit verschafft bedrijven enige monopoliekracht. In dergelijke markten is sprake van monopolistische mededinging - een klein aantal bedrijven verkoopt aan een zeer groot aantal consumenten en heeft meer monopoliekracht naarmate soortgelijke produkten van verschillende producenten meer gedifferentieerd zijn en dus de vraag gevoeliger is voor prijsveranderingen. Omdat prijzen in dergelijke marktsituaties hoger zijn dan marginale kosten (met name indien de vraag voor produkten relatief ongevoelig is voor prijsveranderingen), is de uitkomst van de gedecentraliseerde markteconomie niet doelmatig. Daarom kampt de economie met een structureel overschot van goederen (zie de grote aandacht voor marketing) en arbeid. In dergelijke situaties kunnen Pareto-verbeteringen bewerkstelligd worden wanneer alle bedrijven gezamenlijk de productie op voeren door meer werknemers aan te nemen, hoewel geen enkel individueel bedrijf er belang bij heeft alleen meer te gaan produceren.

---

² Daar tegenover staat dat in sommige bedrijfstakken met schaafeffecten deregulering meer gewenst is dan regulering. Zolang er in deze bedrijfstakken geen sprake is van gemaakte vaste kosten, zorgen potentiële nieuwe concurrenten voor de vereiste discipline om de prijs te verlagen tot het niveau van de marginale kosten en is regulatie onnodig - zie de theorie der aanvechtbare markten (Baumol, Panzar en Willig, 1982). Een goed voorbeeld is dat gevestigde luchtvaartmaatschappijen redelijk doelmatig opereren zolang er sprake is van een potentiële dreiging van nieuwe concurrenten.

Doelmatigheid vereist ook dat er termijn- en verzekeringsmarkten voor alle produkten - dus niet alleen voor sommige grondstoffen - bestaan. Dit betekent dat ik in de winter een huurprijs voor het gebruik van een zeilboot in de zomer moet kunnen afspreken die afhangt van of de zon wel of niet schijnt en hoe ferm de windkracht is. Een doelmatige allocatie van middelen vereist ook dat ik met mijn werkgever nu een prijs (salaris) moet kunnen afspreken voor werk dat ik in tien jaar tijd zal verrichten. Sterker, het moet mogelijk zijn het salaris over tien jaar af te laten hangen van of ik wel of niet valide ben en of er veel of weinig vraag naar mijn diensten is. Omdat dergelijke clausules ongewenst gedrag, zoals roekeloos gedrag of het niet investeren in scholing, uitlokken (het probleem van 'moreel gevaar'), is het niet mogelijk dergelijke verzekeringsclausules in arbeidscontracten op te nemen. Particuliere verzekering tegen werkloosheid komt daarom niet voor. Bovendien kunnen sommige mensen zich aanvullende verzekeringen niet veroorloven. Pleidooien voor een ministelsel kunnen dus niet van toepassing zijn op werklozen. Doordat een volledig stelsel van termijn- en verzekeringsmarkten niet bestaat, is de allocatie die tot stand komt als alles aan het spel van de vrije markt overgelaten wordt, niet doelmatig.

2. Noodzaak voor hulp van de zichtbare hand

De overheid behoort de doelmatige allocatie van middelen zo min mogelijk te hinderen. Wanneer het marktmechanisme faalt in de zin dat dag-, termijn- of verzekeringsmarkten ontbreken, moet de overheid zorgen dat deze ontbrekende markten tot stand komen. Het schoolvoorbeeld is dat er zonder een ingreep van de overheid geen prijs gerekend wordt voor vervuiling van het natuurlijk leefmilieu. Economen spreken dan van schadelijke externe effecten omdat vervuiling schade berokkent aan anderen in de maatschappij. Volgens de Chicago-economen is het voldoende als de overheid het eigendomsrecht zorgvuldig definieert. Partijen zullen door bilaterale onderhandelingen vanzelf tot een doelmatige allocatie van middelen komen (Coase, 1960). Indien de vervuiler het recht heeft gekregen om te vervuilen, dan zullen diegenen die daar last van hebben bilateraal onderhandelen met de vervuiler en deze proberen over te halen minder te vervuilen. Indien de omgeving het recht op een schoon leefmilieu heeft gekregen, zal de vervuiler de omgeving moeten omkopen. Volgens deze visie kan door middel van een duidelijke wetgeving het recht van de vervuiler dan wel het recht van diegene die last heeft van de vervuiling op een schoon milieu vastgesteld worden en daarmee het probleem van marktfalen omzeild worden. Rechtvaardig hoeft deze oplossing van het milieuprobleem geenszins te zijn.

Actievere overheidsinmenging is echter vereist indien deze markten vanwege

hoge transactiekosten en een veelheid aan betrokken partijen niet vanzelf tot stand komen. Te denken valt aan het opzetten van markten met verhandelbare emissierechten of vervuilingsvergunningen. Een dergelijke constructie vereist dat de overheid een maatschappelijk verantwoord plafond stelt aan de vervuiling en het vervolgens aan de markt overlaat om tot een zo doelmatig mogelijke allocatie van vervuilingsrechten in de maatschappij te komen. Indien het onmogelijk is een dergelijke markt te creëren dan kan de overheid denken aan het invoeren van vuilheffingen. Een marktconform milieubeleid is in het algemeen een doelmatiger instrument dan regelgeving van bovenaf of het sluiten van relatief vrijblijvende convenanten. Regelgeving gaat namelijk voorbij aan de gedachte dat sommige bedrijven veel bijdragen aan de maatschappij (in termen van economische bedrijvigheid) en dus relatief meer ontzien moeten worden bij het aanscherpen van het milieubeleid. Anders gezegd: deze bedrijven kunnen het zich makkelijker permitteren om op de markt vervuilingsrechten aan te schaffen of de vuilbelasting te betalen. Minder winstgevende bedrijven zullen zich dit minder goed kunnen veroorloven en moeten misschien zelfs sluiten. Zo bezien gaat de maatschappij efficiënt om met de schaarse natuur in de zin dat de kwaliteit van het milieu verbetert terwijl het nationale inkomen zo min mogelijk afneemt.

Naast externe effecten zijn ook collectieve goederen en merit-goederen een belangrijke reden voor overheidsinterventie (Barr, 1992). Van collectieve goederen is sprake indien het maatschappelijk nut groter is dan het particulier nut. In dat geval zal de maatschappij te weinig middelen opzij zetten voor collectieve goederen. Van een mooie rozentuin profiteren ook de burens. Voorbeelden zijn bruggen, wegen, spoorlijnen, radio, televisie, onderzoek en ontwikkeling, (primair) onderwijs, enz. Als bedrijven door middel van tolheffingen, 'pay per view' of octrooien hun investeringen kunnen terug verdienen, is er geen reden voor overheidsinterventie. Vroeger was deze weg, vaak vanwege hoge administratieve redenen, simpelweg onbegaanbaar en was overheidsinterventie vereist. De snelle technologische ontwikkelingen maken het overigens steeds makkelijker om een prijs te rekenen voor collectieve goederen. Merit-goederen zijn goederen waarvan de overheid vindt dat de burger ze moet consumeren, ook als deze goederen niet het karakter van een collectief goed hebben. Dergelijke paternalistische motieven ziet men bijvoorbeeld in de studiefinanciering voor studenten in het hoger onderwijs.

3. Noodzaak voor een zichtbare hand: informatieproblemen

Informatieproblemen zijn een belangrijke factor in het falen van het marktmechanisme (Kay en Vickers, 1988; Vickers, 1991; Winston, 1993). Een

goed voorbeeld is gebrekkige kennis omtrent prijzen die door verschillende aanbieders voor vergelijkbare produkten gevraagd worden. Consumenten met relatief veel vrije tijd en/of een laag inkomen zullen langer zoeken voor een koopje, terwijl anderen eerder geneigd zijn te veel te betalen. In dergelijke situaties dreigt het gevaar van samenwerking tussen aanbieders: monopolievorming dus. Een prijsverhoging zal immers niet noodzakelijk tot een grote verlaging van de vraag leiden omdat consumenten met weinig vrije tijd en een relatief hoog inkomen het niet de moeite waard vinden elders te zoeken voor een lagere prijs. Het is echter goedkoper voor aanbieders het publiek te informeren dan voor consumenten zichzelf informatie over prijzen te verschaffen. Daarom is het voor een goede marktwerking van belang dat aanbieders kunnen adverteren. Een aantal beroepsgroepen wordt echter door regulering van de overheid de mogelijkheid te adverteren ontnomen zodat het gevaar van collusie en prijsafspraken onder aanbieders bestaat. Anderzijds moet men de overredingskracht van advertenties niet onderschatten. Zo is het de vraag of agressieve reclames van verzekeraars, ondanks het systeem van tussenpersonen, niet leidt tot oververzekering.

Een belemmering voor een goede marktwerking is de moeite die consumenten hebben met het vellen van een goed kwaliteitsoordeel. Dit betreft met name de verkoop van tweedehandsgoederen (Akerlof, 1970). Deze goederen worden gekenmerkt door de moeite die aspirant-kopers hebben in het beoordelen of er verborgen gebreken zijn. Verkopers kunnen daarentegen wel een goede inschatting maken van de kwaliteit van aangeboden goederen. Consumenten zullen slechts bereid zijn een prijs te betalen die overeenkomt met het gemiddelde kwaliteitsniveau. Het probleem is dat verkopers van 'goede' tweedehandsgoederen niet bereid zijn tegen een prijs die overeenkomt met het gemiddelde kwaliteitsniveau te verkopen. Doordat deze verkopers zich terugtrekken daalt de gemiddelde kwaliteit en dus de prijs van de aangeboden goederen. Een vicieuze cirkel ontstaat doordat dan een nog grotere groep van verkopers de markt verlaat. De verkopers van 'slechte' goederen verdrijven dus de verkopers van 'goede' goederen. Uiteindelijk blijft er slechts een markt over voor tweedehandsgoederen waar iets mee mis is (de 'lemons'): de auto's met verborgen gebreken. Als een tweedehandsauto voor een habbekrats te koop staat is men immers geneigd te denken dat er wel iets mis mee zal zijn. Het gevolg is dat niemand bereid is deze produkten te kopen en dat de markt ophoudt te bestaan.

Geen wonder dat voor een goede marktwerking onafhankelijke kwaliteitsinspecties en -oordelen vereist zijn. Alleen dan kunnen verkopers de klanten overtuigen dat er een redelijke prijs gevraagd wordt voor de aangeboden tweedehandsauto. Dergelijke inspecties en oordelen kunnen echter overgelaten worden aan marktinstanties (zoals bijvoorbeeld de ANWB) zodat de rol

van de overheid beperkt kan blijven. Bovendien zullen verkopers van met name tweedehandsprodukten dergelijke vormen van marktfalen proberen te vermijden door het geven van garanties.

In de overheidssector zien we dat er pas sinds kort geëxperimenteerd wordt met Michelin-gidsen voor de kwaliteit van bijvoorbeeld het onderwijs of de gezondheidszorg. In Engeland kunnen ouders reeds een verantwoorde schoolkeuze maken aan de hand van uitvoerige vergelijkingen van verschillende met naam genoemde scholen. Hierbij wordt gekeken naar slagingspercentages, intensiviteit van het onderwijs, loopbanen van alumni, en cultuur- en sportvoorzieningen. In Nederland is een begin gemaakt met visitaties van vergelijkbare faculteiten aan alle universiteiten. Dergelijke initiatieven dragen bij aan een verhoging van de welvaart en verdienen steun van de overheid³. Echter het opleggen van kwaliteitseisen in plaats van het vellen en publiceren van een kwaliteitsoordeel kan bijdragen aan monopolieposities van gevestigde aanbieders (denk aan vakbonden). Tevens leidt certificatie van beroepsgroepen tot over-investeringen in scholing en vaardigheden voor de kwalificatie, maar tot onder-investeringen in vaardigheden na de certificatie.

Verzekeraars bestaan bij de gratie van risicomijdend gedrag van hun klanten. In ruil voor een verzekeringspremie bieden de verzekeraars zekerheid. Verzekeringmarkten kampen met informatieproblemen. Verzekeraars kunnen immers minder goed de gezondheidsrisico's inschatten dan de verzekerden. Het probleem is dat mensen met hoge risico's zich liever willen verzekeren dan mensen met lage risico's. Indien het onmogelijk is de risico's te scheiden, zullen verzekeraars proberen de krenten uit de pap te halen door contracten aan te bieden die gericht zijn op mensen met lage risico's, dat wil zeggen contracten met een hoog eigen risico, relatief weinig dekking en lage premies. De andere verzekeraars worden opgescheept met de hoge risico's. Dit leidt (net zoals in markten voor tweedehandsgoederen) tot 'averechtse selectie', dat wil zeggen dat mensen met de hoge risico's geconfronteerd met worden met te hoge premies of zich niet kunnen verzekeren. Dergelijke mechanismen bedreigen de solidariteit tussen mensen met lage en hoge risico's tenzij de overheid een deel van de risico's op zich neemt. Hier is deregulering niet op zijn plaats.

Verzekeringmarkten hebben eveneens last van 'moreel gevaar'. Dit houdt in dat mensen minder voorzichtig zijn in het mijden van risico's indien ze

---

³ Er zijn uitzonderingen. Zo zullen Michelin-gidsen voor de politie alleen maar de boeven helpen.

weten dat ze toch verzekerd zijn. Mensen zetten de fiets minder vaak op slot en maken sneller gebruik van medische voorzieningen. Het geijkte instrument om dergelijk ongewenst gedrag tegen te gaan is het invoeren van remgelden (eigen risico's, eigen bijdragen, enz.) waardoor interventie van de overheid niet nodig is. Soms grijpt de overheid echter in door het invoeren van remgelden te verbieden. Hoewel dit ongetwijfeld de lage inkomens beschermt verstoort het een goede werking van het marktmechanisme. Zo zullen remgelden onnodige medische consumptie beperken. Men zal echter een afweging moeten maken tussen de baten van remgelden (beperking onnodig gebruik) en de administratieve kosten (denk aan de verwerking van eigen bijdragen).

4. Rechtvaardigheid versus doelmatigheid

Het marktmechanisme faalt wanneer er sprake is van schaaffecten, externe effecten, collectieve goederen en informatieproblemen. Soms kan de markt deze problemen zelf oplossen, maar meestal is er een belangrijke rol voor de overheid in het introduceren van markten waar zij ontbreken of het corrigeren van markten waar zij falen. Zelfs als het marktmechanisme perfect functioneert en een doelmatige allocatie van middelen bewerkstelligd wordt zal de overheid willen ingrijpen. Een doelmatige uitkomst betekent namelijk niet noodzakelijk een rechtvaardige uitkomst. Politici hebben de neiging op allerlei terreinen inkomenspolitiek te willen bedrijven en daarmee het marktmechanisme te verstoren. Voorbeelden zijn het vermijden van eigen risico's bij het ziekenfonds, regulering van huren, enz. Tevens staat de overheid veelvuldig gebruik van kruissubsidies toe om de lage inkomens te beschermen. Zo zijn bijvoorbeeld voor binnenlands telefoonverkeer de prijzen lager dan de marginale kosten, maar zijn de prijzen van internationaal telefoonverkeer hoger dan de marginale kosten. Zo beweren de notarissen dat de winsten op de overdracht van onroerend goed de verliezen op testamenten en samenlevingscontracten dekken. Het is een belangrijke taak voor de overheid ervoor te zorgen dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. Echter, de vraag moet gesteld worden of er andere instrumenten zijn om tot een rechtvaardiger verdeling te komen die tot minder verstoringen in het marktmechanisme leiden. In theorie raden economen het gebruik van 'lump sum'-belastingen aan omdat deze de relatieve prijzen van de verschillende producten en arbeid niet verstoren. In de praktijk moet de overheid echter gebruik maken van verstorende belastingen om tot een rechtvaardiger verdeling van middelen te komen. Voor een kleine open economie als Nederland komt dit neer op belastingen op arbeid, omdat belastingen op energie en kapitaal uiteindelijk op arbeid afgewenteld worden. De overheid wordt echter geconfronteerd met het dilemma dat belastingen de koek kleiner

maken, omdat mensen ontmoedigd worden harder te werken.

Meer in het algemeen kan deregulering een inkomensverlies voor bepaalde groepen in de maatschappij teweeg brengen. Het antwoord hierop is dat er altijd een goed vangnet voor de zwakkeren zal moeten blijven bestaan en dat enige mate van ongelijkheid nu eenmaal nodig is om te komen tot een meer doelmatige werking van de economie. Bovendien moet deregulering aan de eis voldoen dat de efficiëntievoordelen in principe voldoende groot zijn om de verliezers te compenseren door middel van nieuwe, meer marktconforme instrumenten van inkomenspolitiek, want alleen dan kan daadwerkelijke in plaats van fictieve compensatie plaatsvinden. Hierbij kan gedacht worden aan consument-gebonden in plaats van producent-gebonden subsidies, vouchers voor lage inkomens en aanbesteding van onrendabele diensten.

5. Domein- en gedragsregelgeving ter discussie

Wordt een goede werking van het marktmechanisme belemmerd door onnodige, onwerkzame of ondoelmatige regelgeving? Een goed begrip van de verschillende vormen van regelgeving is onontbeerlijk voor het beantwoorden van deze vraag. Domeinregelgeving komt neer op het toestaan van welke bedrijven en personen zich mogen richten op bepaalde activiteiten. Gedragsregelgeving regelt hoe bedrijven en personen zich in hun gekozen activiteiten moeten gedragen. In de praktijk heeft het bedrijfsleven en de burger te maken met zowel domein- als gedragsregelgeving.

Een voorbeeld van domeinregelgeving is dat de verschillende diensten van de overheid verplicht waren diensten en kantoorartikelen te kopen van een centrale inkooporganisatie. Gelukkig wordt het met de privatisering van het Rijksinkoopbureau een stuk beter. Toch worden nog veel afdelingen van ziekenhuizen, universiteiten, hogescholen, gemeenten en ministeries verplicht gebruik te maken van de diensten van bijvoorbeeld de centrale reproductieafdeling. In een moderne economie is geen ruimte voor gedwongen nering en tering. Concurrentie van buiten de deur, bijvoorbeeld copyshops, is essentieel voor het stimuleren van een goede verhouding tussen prijs en kwaliteit.

Een goed voorbeeld van kartels en marktverdeling is de farmaceutische industrie. In Nederland worden relatief weinig pillen geslikt tegen een relatief hoge prijs (bijna de helft meer dan de gemiddelde prijs in Europa). Dit duidt op kartelvorming, marktverdeling en monopolievorming. De groothandel wordt gedomineerd door slechts drie bedrijven. Deze bedrijven leveren een verwoed gevecht met de regering over aan wie wel en aan wie niet verkocht moet worden - een kwestie van gevestigde belangengroepen die

zich vastklampen aan domeinregelgeving. Postorderbedrijven en anderen die geneesmiddelen goedkoper kunnen leveren worden uit deze lucratieve markt geweerd. Apothekers krijgen kortingen die twee ton per jaar kunnen bedragen mits zij het hele pakket van geneesmiddelen van dezelfde groothandel betrekken. Hierdoor wordt de markt netjes verdeeld maar zijn uiteindelijk de consument en de premiebetaler de sigaar. Een apotheker kan immers niet kiezen om aspirine bij de ene groothandel te kopen en valium bij de andere groothandel - een zaak voor gedragsregelgeving. Zowel domein- als gedragsderegulering is dus gewenst.

De markt voor aanvullende pensioenen staat stijf van de regelgeving. Gedragsregelgeving ontnemt de cliënt de vrijheid om te kiezen hoeveel procent van het belegde kapitaal in obligaties, aandelen, onroerend goed of goud belegd moet worden. De meeste pensioenfondsen zijn zeer risicomijdend en beleggen grotendeels in obligaties. Sommige pensioengerechtigden zullen echter bereid zijn iets meer risico te nemen in ruil voor een hoger rendement en een groter percentage in aandelen willen beleggen. Deze vrijheid bestaat niet bij een aantal grote pensioenfondsen. Evenmin bestaat de vrijheid het opgebouwde kapitaal te beleggen in 'groene' aandelen of in bepaalde Nederlandse regio's waar de werkloosheid uitzonderlijk hoog is of juist alles in het buitenland te beleggen. Een ander probleem is dat veel pensioenen niet transporteerbaar zijn van de ene naar de andere baan wat aanleiding geeft tot het probleem van de pensioenbreuk. Dit hindert de arbeidsmobiliteit en dus de doelmatige allocatie van arbeidskrachten in de economie. Gelukkig komt er regelgeving om het transport van pensioenrechten mogelijk te maken.

Domeinregelgeving verplicht ambtenaren hun aanvullend pensioen bij het ABP onder te brengen. Ambtenaren zijn sinds jaren aangewezen op het ABP. Het is hen niet toegestaan het basispensioen bij andere fondsen op te bouwen: 'opting out' is niet mogelijk⁴. Privatisering van het ABP levert echter geen efficiëntievoordelen op tenzij het ABP daadwerkelijk aan de tucht van de markt wordt blootgesteld en moet concurreren met andere commerciële pensioenfondsen. Dit betekent dat het ambtenaren toegestaan moet worden te kunnen kiezen of zij hun pensioen bij het ABP of elders onder willen brengen. De overheid laadt de verdenking op zich dat dergelijke privatiseringen gemotiveerd worden door meer geld in het laatje van de overheid in plaats van meer concurrentie en een betere service voor de klant.

---

⁴ Het afschaffen van de verplichting alleen zaken te doen met bedrijfstakpensioenfondsen bedreigt de solidariteit in het aanvullende traject van pensioenen. Het huidige stelsel bevat immers veel kruissubsidies. Daarom is het de vraag of deze vorm van domeinderegulering wel gewenst is, mede gezien de hoge graad van kapitaaldekking in dit traject.

Helaas zien we hetzelfde bij de privatisering van KPN en bij de voorgenomen verzelfstandiging van de NS. De overheid kan het geld goed gebruiken voor lastenverlaging en investeringen in hogesnelheidslijnen, de Betuwelijn en bodemsanering, maar de burger is nog steeds opgezadeld met een gebrek aan keuzevrijheid en monopolistische gedochten. Men zou tenminste kunnen eisen dat men meer dan één concurrent in de markt voor telecommunicatie en de markt voor het gebruik van het spoorwegennet toelaat. Anders gezegd: geen privatisering zonder een goed mededingingsbeleid. De slechte ervaringen met de verzelfstandiging van het loodswezen en de luchtverkeersleiding leert dat men geen heil kan verwachten van privatisering als daarmee monopolies gecreëerd worden die wettelijke taken mogen blijven uitvoeren.

De eerste stappen met liberalisering van gedragsregelgeving van de professionele beroepsgroepen zijn gezet. Zo mogen makelaars niet meer vasthouden aan uniforme tarieven. Dergelijke liberalisering heeft echter alleen zin indien daaropvolgende kartels van makelaars gebroken worden. Zolang makelaars commissiepercentages blijven hanteren, zal er sprake zijn van monopolieposities. De vaste tarieven van notarissen staan ook onder druk, met name nadat de Consumentenbond heeft aangetoond dat notarissen wel degelijk winst maken op relatief goedkope testamenten en samenlevingscontracten (De Groot, De Kemp en Lijesen, 1994). Het argument van notarissen dat er sprake was van kruissubsidies, dat wil zeggen dat de winsten op overdrachten van onroerend goed de verliezen op testamenten en samenlevingscontracten compenseerden, bleek niet op te gaan. Liberalisering van domeinregelgeving van notarissen lijkt in Nederland geen voeten aan de grond te krijgen omdat de gevestigde notarissen bang zijn voor destructieve mededinging ('cream skimming'). In het Verenigd Koninkrijk heeft mevrouw Thatcher de monopoliepositie voor de overdracht van onroerend goed op de helling gezet. Elke burger kan met behulp van enkele standaardformulieren en een goed kadaster checken of de verkoper daadwerkelijk eigenaar van een huis en niet bankroet is, en dergelijke, en vervolgens zelf de overdracht van het huis regelen. Mede door de opkomst van goedkope adviesbureaus zijn de kosten van overdracht dramatisch gedaald tot zo'n zeshonderd gulden ongeacht de waarde van het huis. Hiermee vergeleken maken onze notarissen gigantische monopoliewinsten op de overdracht van onroerend goed. Hetzelfde geldt voor hypotheeken. Liberalisering van domeinregelgeving van Nederlandse notarissen is gewenst, maar er zal veel verzet vanuit de beroepsgroep komen. Men zal wijzen op het gevaar van nieuwe ondernemingen die de krenten uit de pap proberen te halen. Een gevolg kan zijn dat de lagere inkomens geconfronteerd worden met hogere tarieven voor testamenten en samenlevingscontracten. Toch is liberalisering van domeinregelgeving voor de beroepsgroepen belangrijk, mede omdat de efficiëntiewinsten die daarmee geboekt worden ten behoeve van de lagere inkomens ingezet kunnen worden

door middel van bijvoorbeeld notarisbinnen voor lage inkomens of aanbesteding van rechtshulp.

In Nederland werd het ondernemerschap gehinderd door strenge vestigingseisen. Gelukkig zal het beleid zich gaan richten op algemene in plaats van specifieke eisen voor vakbekwaamheid. Deze liberalisering van domeinreggeving neemt belangrijke toetredingsbarrières weg in met name de detailhandel. Voor deze tak van de economie is tevens liberalisering van gedragsreggeving in de vorm van, een verruiming van de Winkelsluitingswet van wezenlijk belang. Deze bedrijfstijdverlenging draagt bij aan de emancipatie en een eerlijker verdeling van werk binnen het gezin, maar levert ook meer economische activiteit en werkgelegenheid op. Een bijkomend voordeel is dat de veiligheid op straat verbetert (Heertje, 1994).

6. Versturende regelgeving en de arbeidsmarkt

De Europese arbeidsmarkt is meer rigide dan de Amerikaanse arbeidsmarkt. Conjuncturele inzinkingen vertalen zich in Europa vooral in een daling van de werkgelegenheid terwijl in de Verenigde Staten de lonen van met name nieuwe werknemers het moeten ontzien. Bovendien laat elke recessie in Europa meer werklozen achter dan de vorige recessie. Het beleid van de Nederlandse overheid is voornamelijk gericht op loonkostenmatiging. Werknemers en werkgevers worden gestimuleerd de lonen te matigen door de lastendruk op arbeid te verlagen. De strategie is dus om Nederland zo goedkoop mogelijk te maken om zo een goede internationale concurrentiepositie te verwerven. Deze strategie van loonmatiging gaat echter ten koste van loondifferentiatie en van een goede werking van de arbeidsmarkt (Van der Ploeg, 1994). Bovendien remt het onderzoek en ontwikkeling, scholing en training af. Zo bezien is het de vraag of de eenzijdige nadruk op loonmatiging onze economie zal redden (Bomhoff, 1994).

Belangrijker is de liberalisering van domein- en gedragsreggeving in de arbeidsmarkt. Nederland wordt gekenmerkt door een diplomacultuur. Voor elke baan lijken specifieke diploma's vereist. Deze bescherming van bepaalde beroepsgroepen houdt hoge lonen in stand en 'outsiders' buiten de deur. Indien een werkgever en een werknemer tot een arbeidsovereenkomst willen komen, dan moet er soms ontheffing gevraagd worden van de CAO indien de werknemer niet de juiste diploma's kan tonen. Tevens kan men de vraag stellen of de anciënniteitschalen bijgedragen hebben aan de lage arbeidsmarktparticipatie van ouderen. Men zou daarom iets minder snel kunnen zijn met het algemeen verbindend verklaren van CAO's die loonschalen te rigide verbinden aan specifieke diploma- en anciënniteitsvereisten: liberalisering

van domeinregelgeving.

Meer in het algemeen kan men stellen dat de overheid zich terughoudend moet opstellen in het algemeen verbindend verklaren van CAO's tenzij dit voor goede doelen, zoals aanvullende arbeidsongeschiktheidsverzekeringen, generieke (niet bedrijfsgebonden) scholing en training of milieubeleid, is. Deze goede doelen vloeien voort uit het voorkomen van risicoselectie in verzekeringsmarkten, het bestaan van collectieve goederen en externe effecten. Algemeen verbindend verklaren heeft het voordeel dat het de impasse van het 'prisoner's dilemma' doorbreekt. Een individueel bedrijf is immers alleen bereid te investeren in scholing, training en milieu als het er zeker van kan zijn dat andere bedrijven dit ook doen. Echter gevaar bestaat dat het algemeen verbindend verklaren van loonafspraken die vastgelegd zijn in CAO's werklozen de kans ontnemt zich tegen een lager loon op de arbeidsmarkt aan te bieden. Er zijn immers bijna geen werknemers die betaald worden in het traject tussen minimumloon en de eerste CAO-schaal⁵. Dit is waarom economen eerder pleiten voor loondifferentiatie dan loonmatiging. Het principe is dat de overheid niet ingrijpt bij private loononderhandelingen; dus minder gedragsregelgeving. Voorlopig heeft de minister van sociale zaken besloten dat CAO's alleen algemeen verbindend verklaard worden als nieuwe loonschalen net op en boven het wettelijk minimumloon gecreëerd worden.

Een manier om werkgelegenheid te scheppen in het traject net boven het minimumloon is taakafplitsing. Verpleegkundigen hebben een uitgebreid takenpakket dat zowel zeer geavanceerde als eenvoudiger taken bevat. Het ligt voor de hand een aantal van de eenvoudiger taken af te splitsen en hier de functie van verzorger voor in het leven te roepen. Zo is er enig succes geboekt met het scheppen van werkgelegenheid voor allochtone vrouwen in de zorg. Taakafplitsing is een manier om banen net boven het niveau van het minimumloon te scheppen. De vakbonden zullen geen warm voorstander van taakafplitsing zijn en wijzen op het gevaar van demotivatie en sleur die gepaard gaat met lopende-bandwerk en 'Taylorism'. Belangrijker is wellicht dat taakafplitsing het domeinmonopolie van vakbonden aantast.

De Nederlandse arbeidsmarkt kent veel gevestigde belangen die ten koste gaan van werklozen die ook graag een baan willen hebben. Er worden vestigingsvergunningen afgegeven voor taxi's, fysiotherapeuten, specialisten en andere beroepsgroepen. Omdat vergoedingen voor verrichtingen constant

---

⁵ Ongetwijfeld zal men argumenteren dat algemeen verbindend verklaren van CAO's rust op het arbeidsfront voor werkenden geeft, maar dit gaat voorbij aan de geringe politieke invloed van werklozen en anderen die langs de kant staan.

zijn, ontstaan zwarte markten waar grote goodwillssommen in omgaan. Die goodwill heeft meer te maken met gekapitaliseerde monopoliewinsten die in stand gehouden worden door domeinregelgeving dan met de speciale verdiensten van de beroepsbeoefenaar. Vergunningen hebben het vervelende gevolg dat het opgebouwde menselijk kapitaal van werkloze fysiotherapeuten, specialisten, ongebruikt blijft. Dit is oneerlijk naar deze werklozen toe en bovendien is het een verspilling van talent en verworven vaardigheden. Liberalisering door vergunningen af te schaffen en inkomens meer aan het spel van de vrije markt over te laten zorgt ervoor dat inkomens dalen totdat ieder vrijwillig het beroep uitoefent of vrijwillig werkloos is of een ander-soortige baan heeft. Zolang de inkomens niet beneden het minimumloon dalen, is het rantsoeneringsmechanisme van de markt eerlijker. Immers alleen diegenen die het liefst willen (dat wil zeggen bereid zijn voor een lager loon te werken) zullen hun beroep uitoefenen.

Het onderwijs kampt met een dichtheid van regelgeving. Benoemingen op universiteiten vinden plaats voor zeer kleine deelgebiedjes in plaats van brede terreinen. Docenten hebben dan een belang bij slecht of moeilijk lesgeven opdat de studenten hun heil bij andere docenten zoeken. Vervolgens beroepen deze docenten zich op de aanstellingsbrief die hun het recht geeft alleen les te geven in hun specialismen. Zo kan het gebeuren dat veel docenten relatief weinig te doen hebben. Domeinderegulering houdt in dat docenten gevraagd kunnen worden zich op een breed terrein van onderwijs in te zetten. Op scholen zien we tekorten aan natuurkunde- en economieleraars en overschotten aan docenten in de Franse taal. Gedragsderegulering houdt in dat scholen een budget krijgen en vervolgens nog meer vrijheid krijgen in loononderhandelingen. Liever nog hogere salarissen voor natuurkunde- en economiedocenten en, als scholen het moeten rooien met een gegeven budget voor salarissen, lagere salarissen voor leraren Frans. Hier zal men zich tegen verzetten op grond van overwegingen van solidariteit tussen de verschillende soorten onderwijzers. Het verweer is dat relatieve lonen indicatoren zijn van schaarste en overschot en dat we het onze kinderen niet aan kunnen doen om ze op te schepen met geen of slechte onderwijzers in bepaalde vakken.

Een belangrijke vorm van gedragsregelgeving is de preventieve ontslagtoets. Deze toets is belangrijk voor de bescherming van werknemers. Echter als het moeilijk of tijdrovend is personeel te ontslaan in tijden van conjuncturele inzinking, dan zullen werkgevers minder geneigd zijn nieuw personeel aan te trekken tijdens een opleving van de economie. Werknemers willen het liefst zekerheid over een baan tot het pensioen, maar dit kan een remmende factor zijn voor een groeiende economie. Dit probleem geldt met name voor het midden- en kleinbedrijf. Een stroomlijning van de ontslagprocedure ligt in

het verschiet. Er zal weerstand zijn van de 'insiders', omdat deze vorm van deregulering voornamelijk ten goede van de 'outsiders' komt.

De sociale zekerheid, ten slotte, is van oudsher omgeven door regelgeving zodat er relatief weinig sprake is van marktwerking. Zo is men aangewezen op de bedrijfsverenigingen bij verzekeringen tegen arbeidsongeschiktheid. Het verbieden van 'opting out' is een klassiek voorbeeld van domeinregelgeving: Opting out leidt tot meer concurrentie en lagere premies, maar draagt ook het gevaar met zich mee dat gezonde werknemers genieten van lage premies, terwijl mensen met een 'vlekje' geconfronteerd worden met hoge, onbetaalbare premies. Het ontbreken van premiedifferentiatie per bedrijfstak is een vorm van gedragsregelgeving. Premiedifferentiatie stimuleert bedrijven meer aan preventie te doen. Deregulering van de sociale zekerheid is moeilijk, want de toegankelijkheid staat op het spel. Daarom is premiedifferentiatie wel en 'opting out' voorlopig niet aan de orde.

7. Administratieve lastendruk

Naast mogelijke verstarring van de economie door domein- en gedragsregelgeving heeft de economie last van additionele lasten die gepaard gaan met gedetailleerde wetgeving. Hoewel werkgevers niet voorin de rij staan om op de potentiële nadelen voor de consument van domein- en gedragswetgeving of van monopolievorming te wijzen, zijn ze de eersten om op de administratieve kosten van wetgeving voor het bedrijfsleven te wijzen. Het NIPO heeft in opdracht van de werkgeversverenigingen VNO en KNOV een onderzoek gedaan naar de administratieve lastendruk onder 752 voornamelijk kleine en middelgrote ondernemingen. Uit dit onderzoek blijkt dat de 'top tien' van meest belastende regelgeving wordt gevormd door: (1) de bonus/malus regeling voor arbeidsongeschikte werknemers, (2) risico-inventarisatie en evaluatie, (3) statistiekverplichtingen ten behoeve van het CBS, (4) controle en begeleiding van zieke werknemers (denk aan nieuwe wetten zoals TZ/AR-BO), (5) milieuwetgeving en -vergunningen, (6) trancheproblematiek als gevolg van de Brede Herwaardering, (7) BTW-verplichtingen met name bij uitvoer en invoer, (8) percentage van de ziektewetpremie, (9) regelingen rond het reiskostenforfait en het uitsplitsen van gemengde verplichtingen, (10) bijhouden handelsregister, loongegevens en fiscus. Een relatief klein aantal middelgrote en grote bedrijven zegt last te hebben van de registratieplicht van allochtonen en gehandicapten.

Gemiddeld besteedt een bedrijf tien uur per week aan werk dat voortvloeit uit wet- en regelgeving. Voor een gemiddeld bedrijf komt dit neer op 16.000 gulden per jaar. Daarom pleiten werkgevers voor publicatie van de collectie-

ve administratieve lastendruk (CALD) naast de collectieve lastendruk ten gevolge van belasting- en premieheffing. Het NIPO suggereert dat de CALD op zo'n zeven à acht miljard per jaar neerkomt. De werkgevers streven naar een reductie van 20 procent in de CALD gedurende de volgende vier jaar. Hoewel men enige sympathie voor dit streven kan opbrengen, is het een slag in de lucht en lijkt me een zorgvuldige afweging van economische kosten en maatschappelijke baten van oude en nieuwe regelgeving op zijn plaats.

Voor de kleinere ondernemingen ondervinden veel last van een piramide van ingewikkelde en gedetailleerde wet- en regelgeving en de daaruit voortvloeiende administratieve lasten. Een groot deel van deze administratieve lasten zijn immers vaste kosten welke gemaakt worden ongeacht de omvang van de productie. Een goed beleid voor stimulering van starters zal zich dus vooral moeten richten op het verminderen van de administratieve lastendruk. Enerzijds kan dit door zoveel mogelijk van één loket gebruik te maken en anderzijds door onnodige, onwerkzame of ondoelmatige regelgeving af te schaffen. In de praktijk betekent dit terughoudendheid met nieuwe regelgeving en een meer zorgvuldige uitvoering van de wetgevings- en bedrijfseffectentoets⁶. Tevens dient men de gevolgen van nieuwe wet- en regelgeving voor de internationale concurrentiepositie te bezien (Bolhuis en Gradus, 1994). Het voorstel om volgens Brits model sectorale 'task forces' in te stellen die voorstellen moeten doen voor een vermindering en vereenvoudiging van 'red tape' verdient steun zolang er ook rekening gehouden wordt met de maatschappelijke baten van wet- en regelgeving.

8. Meer concurrentie in de publieke sector

De publieke sector wordt gekenmerkt door relatief weinig concurrentie. Het gevaar dreigt dat de burger opgezaald wordt met te hoge prijzen, premies of belastingen en te weinig keuzemogelijkheden. Dit probleem doet zich met name voor bij de nutssector: telecommunicatie, water, electriciteit, spoorwegen en gas. Hier spreekt men ook wel van natuurlijke monopolies ten gevolge van de zeer omvangrijke schaal van de benodigde investeringen in kabel-, waterleiding-, centrale-, boor/pijplijn-, en railnetwerken. Vaak wor-

---

⁶ De bedrijfseffectentoets moet ook rekening houden met de schadelijke gevolgen van onzekerheid over toekomstige regelgeving voor huidige investeringsbeslissingen. Er bestaat immers het gevaar dat bedrijven investeren en dat vervolgens de overheid dereguleert en dat daardoor de prijs die bedrijven voor hun goederen kunnen vragen daalt. Door het lagere rendement op investeringen komen bedrijven van een koude kermis thuis. Zo schaadt onzekerheid over toekomstige regelgeving de investeringen.

den dergelijke monopolies gerechtvaardigd in de start-up fase omdat duplicatie van lokale netwerken verspilling zou zijn⁷. Echter met de opkomst van nieuwe technologie wordt het argument van natuurlijk monopolie steeds minder valide. Duplicatie van infrastructurele netwerken hoeft immers geen verspilling te zijn - zie de opkomst van alternatieve telefoonnetten door gebruik van kabelnetten. Naast het veilen van licenties voor netwerken, kan concurrentie bevorderd worden door meerdere bedrijven gebruik te laten maken van de infrastructurele netwerken - bijvoorbeeld meerdere railvervoerders die van hetzelfde spoornet gebruik maken. Tegen dergelijke liberalisering kan men verzet verwachten van gevestigde nutsbedrijven die nu profiteren van een monopoliepositie. Zo werden de voorstellen van de Europese Commissie in 1992 om de energiemarkten te liberaliseren⁸ teruggedfloten door zowel de Raad van Ministers als het Europese Parlement. De politiek was bevreesd dat de leveringszekerheid en stabiele prijzen in het geding zouden komen. Ongetwijfeld heeft de politiek ook haar oren laten hangen naar de sirenen van de Gasunie en de SEP.

De overheid kan de rechten om voor een bepaalde periode gebruik te maken van de infrastructurele netwerken veilen ('franchising'). De aanbieder die de diensten voor de beste prijs-kwaliteit verhouding kan leveren wint het contract. Het probleem is dat met name voor natuurlijke monopolies met relatief hoge vaste kosten, zoals de nutsbedrijven, het aantal potentiële aanbieders en dus de tucht van de markt gering is. Dit probleem speelt minder voor vuilnisophaal, schoonmaak van en restauratieve diensten voor openbare gebouwen (ziekenhuizen, scholen, enz.), aannemers voor de bouw van overheidsgebouwen, thuiszorg, buslijnen (zie het pleidooi van de Commissie-Wijffels), veerdiensten en toewijzing van start- en landingsrechten aan luchtvaartmaatschappijen. Door verschillende aanbieders vanuit de particuliere sector te laten concurreren op kwaliteit en prijs kan de overheid een beter produkt leveren. Het is niet zo zeer de taak van de overheid om

---

⁷ Vergelijk met het 'infant industry'-argument voor bedrijven die zich een niche op de wereldmarkt proberen te verwerven. De overheid moet er dan wel op letten dat subsidies en beschermingsconstructies niet gebruikt worden voor de gevestigde bedrijven (en de 'lame ducks') maar voor nieuwe bedrijven of bedrijven met nieuwe initiatieven. Het adagium is 'don't throw good money after bad money'.

⁸ De bedoeling was dat nutsbedrijven hun exclusieve recht om electriciteit op te wekken en te transporteren en om gas te transporteren zouden verliezen, terwijl de vrijheid om de capaciteit benodigd voor opwekking en transport te vergroten verruimd zou worden. Tevens zou verticale separatie (scheiding van produktie, transport en distributie in aparte functies) plaatsvinden om een beter inzicht in de kostenstructuur te verkrijgen en concurrentie op onderdelen te stimuleren. Meest omstreden was echter dat concurrenten het recht van vrije toegang zouden krijgen door tussenliggende energiebedrijven te verplichten om tegen een redelijke vergoeding doorgang te verlenen. Het debat gaat dan ook voornamelijk over de interconnectievoorwaarden.

dergelijke diensten zelf uit te voeren. Het is veel beter voor een doelmatige en hoogwaardige service om deze diensten uit te besteden. Verzet valt te verwachten van werknemers die nu vanuit een comfortabele en beschermde positie als ambtenaar deze activiteiten verrichten. Uitbesteding kan immers betekenen dat gevestigde werknemers (met een sterke ambtelijke rechtspositie) hun baan dreigen te verliezen. Men kan bovendien problemen verwachten bij franchising-operaties indien er sprake is van zeer grote projecten en een klein aantal aanbieders - denk aan telecommunicatie, energie en water. Het algemene principe is dat privatisering geen zoden aan de dijk zet tenzij het gepaard gaat met een krachtig mededingingsbeleid en monopolies vermeden worden⁹.

Vaak wordt tegen een beleid dat gericht is op privatisering en mededinging ingebracht dat het ten koste gaat van kruissubsidies en dus de zwakkeren in de samenleving. Een voorbeeld is dat particuliere exploratie van buslijnen betekent dat onrendabele lijnen opgeheven worden. Dit treft met name de ouderen op het platteland. Hier zijn drie antwoorden op mogelijk. Het eerste is dat, indien er ergens een maatschappelijke behoefte aan is, de markt dit gat zal proberen op te vullen. Zo beantwoordt Totaalvervoer in Drente aan een behoefte door burgers met een marge van plus of min een kwartier rond de afgesproken tijd per taxi van huis af te halen en te brengen naar de dichtstbijzijnde bushalte waarna het vervoer gecontinueerd wordt met kleine busjes. Zonder subsidie is een flexibele vorm van transport met bijbehorende strippenkaart ontworpen dat is toegesneden op de wensen van een plattelandsprovincie. Het tweede antwoord is dat de overheid altijd onrendabele routes kan uitbesteden aan de particuliere sector. Het derde antwoord is dat de overheid altijd gericht subsidies kan geven aan de mensen die het echt nodig hebben. Dus in plaats van de vervoerders, of meer in het algemeen producenten, te subsidiëren is het beter een kleine groep van consumenten die het echt nodig hebben van vouchers of knipkaarten te voorzien¹⁰. Door subsidies op deze manier te richten bespaart men geld en bevordert men de concurrentie. Meer in het algemeen pleit dit voor cliëntgebonden budgetten (denk aan cultuur, onderwijs of thuiszorg). Door de ontwikkeling van informatica en technologie wordt het mogelijk dergelijke financieringsmethoden op nieuwe terreinen toe te passen. Zo kan men, met de opkomst van

---

⁹ Een ander voordeel van privatisering is dat de belastingen dalen en de particuliere sector meer ruimte krijgt. Het geld dat door privatiseringen vrijkomt kan ingezet worden voor nuttige overheidsinvesteringen en gedeeltelijk voor een verlaging van de wig tussen bruto arbeidskosten en netto koopkracht. Dit argument gaat slechts gedeeltelijk op indien de overheid haar taken uitbestedt.

¹⁰ Overigens is het de vraag of dit in dit geval echt nodig is. Het prijsmechanisme heeft er immers voor gezorgd dat het relatief goedkoop wonen is in Drente.

boeken en tijdschriften op computers, de financiering gedeeltelijk verschuiven van bibliotheken naar gebruikers. De gebruikers krijgen dan vouchers die ze kunnen gebruiken om thuis of op het werk uitdraaien te maken van hoofdstukken of artikelen die ze willen hebben. Subsidies voor infrastructuur blijven natuurlijk van belang. Het publieke omroepbestel zal meer concurrentie krijgen door burgers de vrijheid te geven of ze wel of niet willen kijken en betalen. Burgers kunnen, indien nodig, vouchers voor maatschappelijk relevante programma's krijgen die ze aan de omroep van hun voorkeur kunnen geven voor het bekijken van geaccrediteerde programma's, omdat anders programma's met slechte kijkcijfers maar met het karakter van een publiek goed (bijvoorbeeld educatieve programma's) geschrapt worden. Zo zullen de publieke omroepen steeds meer afhankelijk worden van vrijwillige bijdragen en advertentie-inkomsten (Efty, 1994). Dit komt de diversiteit en kwaliteit van de programma's ten goede.

Vouchers voor lage inkomens zorgen dat diensten geleverd worden waar werkelijk een behoefte aan is, maar hebben twee nadelen. Ten eerste leiden vouchers voor lage inkomens tot een armoedeval. Mensen met lage inkomens hebben immers geen prikkel hogerop te komen omdat ze dan subsidies verliezen. Ten tweede kan het moeilijk blijken handel in persoonsgebonden vouchers tegen te gaan. Aanbesteding van onrendabele diensten kent deze twee nadelen van vouchers niet.

Indien privatisering die gepaard gaat met een mededingingsbeleid niet mogelijk is, moet gezocht worden naar andere vormen om concurrentie binnen de collectieve sector te stimuleren. Een minder bekende methode in Nederland is 'yardstick competition' of meetlatbudgettering (Schleifer, 1985; Laffont en Tirole, 1993). Hier laat men de vergoeding die men in bijvoorbeeld Amsterdam voor een bepaalde dienst krijgt afhangen van de kosten in Amsterdam en de kosten die gerealiseerd worden in Rotterdam. Door vergelijkbare instellingen in verschillende regio's langs de meetlat te leggen kunnen prikkels gegeven worden voor efficiëntieverbeteringen en een doelmatiger allocatie van schaarse middelen. Efficiëntieverbeteringen in Amsterdam worden niet ten volle afgeroomd, maar Rotterdam krijgt wel te maken met een lagere vergoeding voor geleverde diensten. Goed gedrag wordt beloond en slecht gedrag afgestraft. Meetlatbudgettering is relevant wanneer de overheid wel de kosten kan meten maar geen inzicht heeft in het potentieel voor kostenreducties. Toepassingen van meetlatbudgettering liggen voor de hand in de gezondheidszorg, het onderwijs, het politiewezen, de arbeidsbureau's, enz. Een vereiste is dat de verschillende regio's gekenmerkt worden door vergelijkbare kostenpatronen en vraagcondities.

Overigens moet de overheid oppassen met te veel concurrentie in de collec-

tieve sector. Een mooi voorbeeld zijn de medische specialisten. De belemmeringen tot toetreding dragen bij aan monopolievorming en te hoge inkomens voor specialisten. Toch is domeinderegulering gevaarlijk omdat elk aanbod van specialistische zorg haar eigen vraag creëert. Daarom is het wellicht beter specialisten te honoreren volgens een basisinkomen met toeslagen in plaats van per toeslagen voor nacht- en weekenddiensten. Specialisten als zorgverlener in plaats van koopman of -vrouw.

Een 'citizen's charter' kan de klantvriendelijkheid van de overheid verbeteren. Een slechte dienstverlening (lange wachttijden, onbeantwoorde klachten, enz.) wordt afgestraft door het moeten geven van een vergoeding aan de burger. Zo vergoedt de NS de opgelopen schade aan burgers bij stakingen. Omdat men veel kennis van zaken moet hebben om de veelheid van ondoorzichtige regelgeving en het subsidie-oerwoud te doorgronden, komen veel van de subsidies komen terecht bij de hogere inkomens en de grotere bedrijven.

Een laatste mogelijkheid om tot meer doelmatigheid in de collectieve sector te komen is concurrentie tussen verschillende regelgevingsinstanties. Dit is met name succesvol indien het falen van het marktmechanisme het gevolg is van informatieproblemen. Doordat regelgeving invloed heeft op de locatie van economische activiteit, treden regelgevingsinstanties in verschillende regio's en regionale overheden met elkaar in concurrentie¹¹. Decentralisatie van regelgeving naar de regio's is, mede gezien de toenemende individualisering, aantrekkelijk omdat gemeenten regelgeving zullen aanpassen indien bedrijven en burgers naar gemeenten met minder frustrerende regelgeving verhuizen ('voting with your feet').

9. Verdichting van wet- en regelgeving

Het gevestigde bedrijfsleven is vaak tegen ontmanteling van oude wet- en regelgeving tenzij het een vermindering van administratieve lasten of deregulering van de arbeidsmarkt betreft. Het is moeilijk een politiek draagvlak te bouwen voor een beleid van deregulering, omdat het verzet van goed georganiseerde deelbelangen zeer groot zal zijn terwijl de maatschappelijke baten zeer diffuus zijn. De belangen van consumenten, inactieven en nieuwe bedrijven zijn immers op nationaal niveau minder goed georganiseerd

---

¹¹ Dit zien we ook in de particuliere sector. Na de 'Big Bang' heeft Londen een kostenvoordeel ten opzichte van de Beurs van Amsterdam verworven. De Beurs wordt dus gedwongen ook haar regelgeving te liberaliseren, want anders zal steeds meer handel zich naar Londen verplaatsen.

dan de gevestigde werkgevers- en werknemersorganisaties. Het toegeven aan een veelheid van deelbelangen leidt uiteindelijk, vanuit een macro-economisch perspectief bezien, tot een verstarring van de economie. Een goed voorbeeld is de operatie-Oort die bedoeld was om tot een vereenvoudiging van de inkomstenbelasting te komen. Nadat alle getroffen groepen uitzonderingsclausules bedongen hadden, bleef er van de vereenvoudiging weinig over.

Voordat men een programma van deregulering in werking zet is het van belang dat de oorzaak van marktfalen goed onderzocht wordt: externe effecten, informatieproblemen en/of monopolievorming. Marktconform en -aanvullend beleid is gewenst in de aanwezigheid van externe effecten, maar ook veiligheidsvoorschriften en regelgeving voor arbeidsvoorwaarden. In het geval van informatieproblemen is het vaak voldoende voor de overheid of de bedrijfstak om informatie over kwaliteit te publiceren. In de praktijk gebeurt dit met behulp van Michelin-gidsen voor de kwaliteit van de dienstverlening, garanties en certificatie. Overheidssubsidie voor deze informatieve taken is niet altijd nodig (zie het succes van de Consumentenbond).

De veelheid aan ondoorzichtige en gedetailleerde wetgeving is vooral het gevolg van de nadruk op materiële gelijkheid, koopkrachtplaatjes en het beginsel van individuele rechtsbescherming. Deregulering gaat vaak gepaard met het afschaffen van kruissubsidies en dus een grotere variatie in prijzen. Hoewel consumenten baat hebben bij lagere, gemiddelde prijzen, vinden veel burgers dergelijke prijsverschillen oneerlijk en daarom verzet men zich tegen deze vormen van deregulering. Daarnaast spelen overijverige belangengroepen een belangrijke rol in dit proces. De meeste wetsvoorstellen zijn een compromis tussen het tegemoet komen aan de wensen van belangengroepen enerzijds en doelmatiger beleid anderzijds. Door de individualisering en het wegvallen van de zuilen in de maatschappij wordt het steeds moeilijker om vanuit den Haag de maatschappij te besturen en de wet- en regelgeving af te stemmen op een steeds wisselende samenleving. Politici, ambtenaren en belangengroepen geven echter niet graag taken uit handen en zodoende ontstaat er een zekere verslaving aan wet- en regelgeving (Olson, 1965, 1982; Koedijk, 1994). Steeds meer belangengroepen gebruiken intensieve lobbies om voordelen naar zich toe te trekken welke uiteindelijk door de gemeenschap betaald worden.

Het verschil met de Verenigde Staten waar President en Congres deregulering afdwingen van zelfstandige bestuursorganen is pertinent (de Ru, 1991). In de Verenigde Staten zijn zelfstandige bestuursorganen veel makkelijker door de politiek aan te sturen terwijl in Nederland pogingen tot deregulering gefrusteerd worden door de vervlechting van belangengroepen.

De dichtheid aan wet- en regelgeving, nota's e.d. kan niet waargemaakt worden door een overbelast uitvoerend en handhavend apparaat. Zo verliest de burger haar vertrouwen en is geneigd het niet te nauw met regels en wetten te nemen. Het gevolg van deze verloedering van enerzijds een veelheid aan wet- en regelgeving en anderzijds een falend uitvoerend en handhavend apparaat is dat de politiek het nakijken heeft en de burgers het vertrouwen in de politiek verliezen.

Deregulering mag geen excuus zijn voor een rechts beleid. Daarom is het van belang dat de afschaffing van indirecte kruissubsidies gepaard gaat met de invoering van directe consument-gebonden subsidies. In Nederland wordt onder deregulering zowel een grotere doeltreffendheid (en soberheid) van wet- en regelgeving en een betere marktwerking als een kleinere taak voor de collectieve sector verstaan (Ru, 1991). Echter deregulering kan zeer goed samengaan met een steviger taak voor de overheid, mits de overheid bereid is meer uit te besteden in plaats van zelf uit te voeren. Deregulering moet idealiter op een dusdanige wijze gestalte krijgen dat de 'outsiders' (werklozen, nieuwe bedrijven) hoop gegeven wordt terwijl tegelijkertijd de vrees van 'insiders' (werkenden, gevestigde belangen) voor veranderingen weggenomen wordt. Deregulering is aan de orde wanneer (vgl. Douglas, 1993; Koedijk en Kremers, 1994):

- regelgeving niet meer nodig is om een marktfalen ten gevolge van externe effecten, informatieproblemen, monopolievorming, en/of collectieve goederen te corrigeren of om een niet-economische doelstelling van algemeen belang (bijvoorbeeld de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en allochtonen) na te streven;
- regelgeving wordt afgeschaft of aangepast als de voordelen niet opwegen tegen de nadelen;
- een op zichzelf wenselijke regulering vervangen kan worden door een alternatief met minder marktverstoringen en lagere kosten.

Deregulering kan een aanzet geven tot een nieuw elan in de politiek. Geen dirigistisch socialisme meer, geen vrije markt, maar een gemotiveerde vrijheid waar het kan en regels die inspelen op een veranderende maatschappij waar het moet. Deze deregulering onder sociale voorwaarden valt eerder te bestempelen als herregulering.

In Nederland is het gebruik dat publieke deregulering gepaard gaat met private zelfregulering (Geelhoed, 1993). Indien hier het oorspronkelijke doel van een betere marktwerking teniet gedaan wordt, kan collectieve regulering of een krachtig mededingingsbeleid nodig zijn om private zelfregulering aan banden te leggen. Zo zal een ferm mededingingsbeleid ervoor moeten waken dat afschaffing van prijsvaststelling door de overheid leidt tot prijsafspraken door kartels. Dit is de reden waarom de overheid, in het licht van het zoveel

mogelijk afschaffen van publieke prijsregulering, de generieke onverbindend-verklaring van horizontale prijsafspraken in werking heeft gesteld.

De vraag is of men geleidelijk aan een dereguleringsprogramma gestalte moet geven of dat men zich moet baseren op een 'cold turkey'-programma. Omdat er zoveel gevestigde belangen op het spel staan, is het laatste alternatief te prefereren (Douglas, 1993). De baten van een dereguleringsprogramma zijn immers zeer verspreid, terwijl de kosten op korte termijn voor gevestigde partijen zeer groot kunnen zijn. Een snelle implementatie is belangrijker dan het creëren van een draagvlak bij de betrokken groepen. Zoals de Britten zeggen: 'don't ask the turkeys whether they're in favour of an early Christmas'. Tevens is het essentieel dat het programma breed en op vele fronten tegelijkertijd ingezet wordt. Zo kan uiteindelijk een breed draagvlak van wat voorheen diffuus verspreide belangen waren gecreëerd worden.

10. Besluit

Het is van belang dat deregulering een hogere prioriteit krijgt opdat een stevige voortgang geboekt kan worden met het flexibiliseren van de Nederlandse economie, het breken van kartels, het afschaffen van ondoorzichtige en te gedetailleerde wet- en regelgeving, en een beter functionerend marktmechanisme. De voordelen van lagere prijzen, meer keuzevrijheid en een betere kwaliteit voor de consument, betere perspectieven voor nieuwe ondernemingen en inactieven, en een lagere (administratieve) lastendruk domineren in veel gevallen de mogelijke nadelen van gevestigde bedrijven en actieven. Bovendien profiteren de lage inkomens van een betere koopkracht en een meer dynamische arbeidsmarkt. Deregulering is dan gewenst. Dergelijke liberalisering gaat echter meestal ook gepaard met het afschaffen van impliciete kruissubsidies die pogen bepaalde diensten en goederen betaalbaar te maken voor de lagere inkomens.

Zo bezien komt deregulering alleen zowel de rechtvaardigheid als de doelmatigheid ten goede als nieuwe instrumenten van sociaal-democratische politiek in het leven geroepen worden. Het gaat om een herbezinning op de rol van de overheid. Hierbij wordt in de eerste plaats gedacht aan expliciete subsidies zoals aanbesteding van onrendabele diensten, verschuiving van producent-gebonden naar consument-gebonden subsidies of vouchers. Vouchers voor de lage inkomens hebben het nadeel dat ze mensen tot een armoedeval kunnen veroordelen, maar komen wel tegemoet aan de wensen van burgers. Aanbesteding kampt minder met het probleem van de armoedeval, maar nu is het de overheid in plaats van de burger zelf die bepaalt wat

de burger wil. De politiek moet ervoor waken dat regels er alleen toe dienen om het falen van de markt te corrigeren voor bijvoorbeeld externe effecten en/of informatieproblemen of als er sprake is van collectieve goederen en/of merit-goederen. Indien regels bijdragen aan een rechtvaardige verdeling van middelen, moeten we er zeker van zijn dat deze regels dit op de meest doelmatige wijze bewerkstelligen. Deregulering betekent dat de politiek het heft in handen moet nemen en voor het algemeen maatschappelijk belang moet opkomen. De politiek mag de oren niet laten hangen naar goed georganiseerde belangengroepen die profiteren van bepaalde regelgeving. Het is van immens belang dat er een breed draagvlak voor deregulering komt.

In tegenstelling tot loonmatiging en lastenverlichting heeft deregulering geen hoge prioriteit in Nederland. Deregulering wordt nog steeds gekenmerkt door een relatief onsamenhangende en ondaadkrachtige aanpak. Economen klagen vaak dat dit te maken heeft met teveel aandacht voor juridische en/of sociale aspecten en te weinig voor de economische invalshoek. Het afschaffen van impliciete kruissubsidies vereist echter een zoektocht naar meer doelmatige expliciete vormen van subsidies voor de zwakkeren in de samenleving. Daarom hebben voorstanders van deregulering de maatschappelijke plicht duidelijk te maken dat ook de lage inkomens hier baat bij hebben en indien nodig nieuwe instrumenten aanreiken om de toegankelijkheid te waarborgen. Sommigen pleiten voor een regeringscommissaris voor deregulering (Koedijk en Kremers, 1994; Van Wijnbergen, 1994) en anderen (bijvoorbeeld de Commissie-Kortmann en de werkgeversverenigingen VNO en KNOV) pleiten voor een ministeriële commissie. Net zoals de minister van financiën alleen een vuist kan maken tegen de vele 'spending'-ministers, heeft een programma van deregulering alleen kans van slagen met steun van de minister-president. Het ministerie van Economische Zaken behartigt momenteel de belangen van zowel het bedrijfsleven als de consument. Het ligt daarom voor de hand het toezicht op een goede marktwerking te delegeren aan een zelfstandig en onafhankelijk orgaan - zoals het Duitse 'Bundeskartellamt' (vgl. Eichholtz en Koedijk, 1993). De politiek zal dan schadelijke gevolgen voor de lage inkomens van het afschaffen van latente kruissubsidies moeten compenseren door directe subsidies. Dit komt de helderheid van de politiek ten goede.

Literatuur

- Akerlof, G., 1970, 'The market for lemons: Quality uncertainty and the market mechanism', *Quarterly Journal of Economics*, 488-500.
- Barr, N.H., 1992, 'Economic theory and the welfare state: A survey and

- interpretation', *Journal of Economic Literature*, 741-803.
- Baumol, W.J., J.C. Panzar en R.D. Willig, 1982, *Contestable Markets and the Theory of Industry Structure*, San Diego (Harcourt Brace, Jovanovich, San Diego).
- Bolhuis, E.A. en R.H.J.M. Gradus, 1994, 'Deregulering: Ervaringen in het buitenland', *Economisch Statistische Berichten*, 27 april.
- Bomhoff, E.J., 1994, *Een Haagse Lente?*, Schoonhoven (Academic Service).
- Coase, R.H., 1960, 'The problem of social cost', *Journal of Law and Economics*, 3, p. 1-44.
- Douglas, R., 1993, *Unfinished Business*, Nieuw-Zeeland (Random House).
- Eichholtz, P.M.A. en C.G. Koedijk, 1993, 'Een rekenkamer voor deregulering', *Economisch Statistische Berichten*, 1 december.
- Etty, W., 1994, 'Een renaissance voor de publieke omroep', *Socialisme & Democratie*, juni.
- Geelhoed, L.A., 1993, 'Deregulering, herregulering en zelfregulering', in Ph. Eijlander, P.C. Gilhuis en J.A.F. Peters (red.), *Overheid en Zelfregulering*, Tjeenk Willink.
- Groot, H. de, A.A.M. de Kemp en M.G. Lijesen, 1994, 'Kosten van de notaris', *Economisch Statistische Berichten*, 6 april.
- Hayek, F.A., 1988, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Londen (Routledge).
- Heertje, A., 1994, *Koersen op Kwaliteit*, Amsterdam (Amsterdam University Press).
- Kay, J. en J. Vickers, 1988, 'Regulatory reform in Britain', *Economic Policy*, 7.
- Koedijk, C.G., 1994, 'Nooit meer slapen? Over deregulering en verantwoording', oratie Rijksuniversiteit Limburg.
- Koedijk, C.G. en J.J.M. Kremers, 1994, 'Nieuwe regering moet afrekenen met de Nederlandse regelziekte', *NRC-Handelsblad*, 6 mei.
- Laffont, J.-J. en J. Tirole, 1993, *A Theory of Incentives in Procurement and Regulation*, Cambridge, Ma. (MIT Press).
- Olson, M., 1965, *The Logic of Collective Action*, Cambridge (Harvard University Press).
- Olson, M., 1982, *The Rise and Decline of Nations*, New Haven (Yale University Press).
- Ploeg, F. van der, 1992, *Is de Econoom een Vijand van het Volk?*, Amsterdam (Prometheus).
- Ploeg, F. van der, 1993, 'Solidariteit en de tucht van de markt', *Socialisme & Democratie*, 476-480.
- Ploeg, F. van der, 1994, 'Pleidooi voor flexibel belonen', 11-16 in *Bespiegelingen voor onder de Boom*, Amsterdam (SEO).
- Ru, H.J. de, 1991, 'Deregulering', in C.A. de Kam en J. de Haan (red.), *Terugtrekkende Overheid, Realiteit of Retoriek; Een Evaluatie van de Grote*

Operaties, Schoonhoven (Academic Service).

Schleifer, A., 1985, 'A theory of yardstick competition', *Rand Journal of Economics*, 3319-327.

Vickers, J., 1991, 'Government regulatory policy', *Oxford Review of Economic Policy*, 13-30.

Wijnbergen, S.J. van, 1994, 'Met flexibele loonstructuur kunnen meer mensen werken', *NRC-Handelsblad*, 1 februari.

Winston, C., 1993, 'Economic deregulation: days of reckoning for microeconomists', *Journal of Economic Literature*, 1263-89.